

ምዕራፍ አንድ

ቋንቋና ህብረተሰብ

የምዕራፉ ዓላማዎች፣ ተማሪዎች ከዚህ ትምህርት በኋላ፡-

- ስለኢትዮጵያ ቋንቋዎች ቤተሰቦችና ንኡሳን ቤተሰቦች ትናገራላችሁ፤
- ድምፀ ልሣናዊ አጻጻፍን ተረድታችሁ፤ በቃላት ውስጥ የሚገኙ አናባቢዎችንና ተናባቢዎችን ለያይታችሁ ትጽፋላችሁ፤
- በቃላት ውስጥ የሚገኙ ቀለሞችን ለይታችሁ ታመለክታላችሁ፤ ትተነትናላችሁ፤
- በመዝገበ ቃላት በመታገዝ የቃላትን ቀጥተኛ ፍቺ ትገልጻላችሁ፤
- በተለያዩ መገናኛ ብዙኃን የሚተላለፉ በኢትዮጵያ ቋንቋዎች ላይ የተደረጉ የምርምር ውጤቶችን አዳምጣችሁ ፍሬ ሀሳቦችን በማስታወሻ ትይዛላችሁ፤
- ዓረፍተ ነገሮችንና አጫጭር ጽሑፎችን ወደ ሌሎች ቋንቋዎች ትተረጉማላችሁ፤
- ምሳሌያዊ አነጋገር የሚገኝበትን ዐውድ በመፍጠር አጭር ጽሑፍ ትጽፋላችሁ፤
- ዋቢ መጻሕፍትን ትጠቀማላችሁ፡፡

ቅድመ ንባብ ጥያቄዎች

1. ቀጥሎ የቀረበውን ምንባብ ርዕስ በማየት ምንባቡ ሊመልስልን ይችላል የምትሏቸውን ጥያቄዎች ዘርዝሩ። ከዚያም አንብባችሁ ከጨረሳችሁ በኋላ ጥያቄዎቻችሁ መልስ ማግኘት አለማግኘታቸውን አረጋግጡ።
2. ብዙ ጊዜ እንደሚጠቀሰው አገራችን ኢትዮጵያ በርካታ ብሔር፣ ብሔረሰቦችና ሕዝቦች የሚገኙባት አገር በመሆኗ በርካታ ቋንቋዎችም የሚነገሩባት ናት። ለመሆኑ ምን ያህል ቋንቋዎች የሚነገሩባት ይመስላችኋል?
3. ብዙ ጊዜ ቋንቋ፣ ዘዩ ሲባል ትሰማላችሁ፤ ለመሆኑ በቋንቋና በዘዩ መካከል ልዩነት አለ ብላችሁ ታምናላችሁ? ካመናችሁ ልዩነቱን በዝርዝር ተናገሩ።

የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ዝምድናቸው

ባሁኑ ጊዜ በኢትዮጵያ ውስጥ የሚነገሩ ቋንቋዎች ይህን ያህል ናቸው ብሎ በእርግጠኝነት ለመግለጽ አዳጋች ነው። ሆኖም ካሉት መረጃዎች በመነሳት በኢትዮጵያ ከ75-80 የሚደርሱ ቋንቋዎች ይነገራሉ ለማለት ይቻላል። ቁጥራቸውን በትክክል ለመግለጽ አዳጋች የሆነው በሁለት ምክንያቶች ነው። አንደኛው፣ የቋንቋዎችን ዓይነት የሚዘረዝሩ ጽሑፎች የተጠቀሙባቸው አንዳንድ ስያሜዎች የአንድ ቋንቋ መጠሪያ ሳይሆኑ፣ በውስጣቸው የተለያዩ ቋንቋዎች የያዙ የቡድን መጠሪያ ስያሜ መሆናቸው ነው። ሁለተኛውና ዋናው ምክንያት ደግሞ በጣም ተቀራራቢ የሆኑ ግን በተለያዩ ስያሜ የሚጠሩ የንግግር ዓይነቶች (ቋንቋዎች) ራሳቸውን የቻሉ ቋንቋዎች ወይም የአንድ ቋንቋ የተለያዩ ዘዩዎች መሆናቸው በውል በጥናት ባለመታወቁ ነው። አንዳንዶች ተቀራራቢ የሆኑ የንግግር ዓይነቶችን ራሳቸውን እንደቻሉ ቋንቋዎች ሲዘረዝሯቸው፣ አንዳንዶች ደግሞ እንደአንድ ቋንቋ ይገልጹዋቸዋል።

© Moe, FDI, Not to be rep...

በሥነልሰን ሳይንስ አንድ የንግግር ዓይነት ራሱን የቻለ ቋንቋ ወይም የአንድ “ሌላ” ቋንቋ ዘዬ መሆኑን በማያወላዳ መልኩ መናገር ይቻላል። ሁለት የተለያዩ የንግግር ዓይነት ተናጋሪዎች፣ የየራሳቸውን የንግግር ዓይነት በመጠቀም ሀሳባቸውን መለዋወጥ ከቻሉ ሁለቱ የንግግር ዓይነቶች የአንድ ቋንቋ ዘዬዎች ናቸው ይባላል። መግባባት ካልቻሉ ደግሞ፣ ሁለቱ የንግግር ዓይነቶች ሁለት ቋንቋዎች ተደርገው ይቆጠራሉ። ይህን በምሳሌ እንመልከት፤ አንድ የጎጃም ገበሬና አንድ የአዲስ አበባ ሰው የየቀያቸውን ዘዬ በመጠቀም መግባባት ይችላሉ። በእርግጥ አንዱ ከሚናገረው ውስጥ ሌላው የማያውቃቸው የተወሰኑ ቃላት ወይም አገላለጾች ሊኖሩ ይቻላሉ። እነዚህ ለአንደኛው ወገን ባዕድ የሚሆኑ አጠቃቀሞች ግን አዲስ አበቤውንም ሆነ ጎጃሜውን ፈጽሞ መግባባት እስከማይችሉበት ደረጃ የሚያደርሱ አይደሉም፤ ምክንያቱም ውሱን ናቸውና። ይህም በመሆኑ ነው ጎጃም የሚነገረው አማርኛና አዲስ አበባ የሚነገረው አማርኛ የአንድ አማርኛ ዘዬዎች ናቸው የሚባለው። በእነዚህ ሁለት የንግግር ዓይነት ተናጋሪዎች መካከል መግባባት የማይቻል ቢሆን ኖሮ፣ ሁለቱ የንግግር ዓይነቶች የተለያዩ ቋንቋዎች ተደርገው ይቆጠሩ ነበር። ለምሳሌ አንድ የአማርኛ ተናጋሪ አርጎብኛን ለመጀመሪያ ጊዜ ቢሰማ፣ የአማርኛ ዘዬ ሊመስለው ይቻላል። ምክንያቱም በነዚህ ሁለት የንግግር ዓይነቶች መካከል በርካታ መመሳሰሎች ስለሚታዩ ነው። ነገር ግን ንግግሩን በደንብ አድምጦ ለመረዳት ቢሞክር፣ እጅግ አዳጋች ይሆንበታል። ለዚህ ነው አርጎብኛ ራሱን የቻለ ቋንቋ ተደርጎ የሚቆጠረው። ከላይ ከቀረበው ነጥብ አንድ ቁም ነገር ልንገነዘብ እንችላለን። አንድ ቋንቋ በውስጡ የተለያዩ ዘዬዎች ሊኖሩት እንደሚችሉ፣ እንዲሁም ዘዬ የሚያሰኛቸው በውስጣቸው የተወሰኑ ልዩነቶች መግባባትን ሙሉ በሙሉ የማያግዱ ሆነው መገኘታቸው ነው።

አንድ ሰው በተወሰነ ደረጃም ቢሆን ከራሱ ቋንቋ ጋር የሌሎችን ቋንቋዎች ወይም የንግግር ዓይነቶች አዳምጦ የሚመሳሰሉ መሆን አለመሆናቸውን፣ እንዲሁም የቅርበት ደረጃቸውን መናገር ይቻላል። ለምሳሌ፣ አንድ የአማርኛ ተናጋሪ ለመጀመሪያ ጊዜ ትግርኛን ቢሰማ (ምንም እንኳ አንዳንድ ቃላትና አጠቃቀሞች እሱ ከሚያውቀው አማርኛ ጋር የሚመሳሰሉ መሆናቸውን መገንዘብ ቢችልም) ብዙም ጊዜ ሳይወስድ

© Moe, FDR, Not to be rep...

ትግርኛ ከአማርኛ የተለየ ቋንቋ መሆኑን መረዳት ይችላል። ባጠቃላይ አንድ የአዲስ አበባ አማርኛ ተናጋሪ በዘዬው ከጎጃም አማርኛ ልዩነት ቢኖረውም፣ ቋንቋው ግን ያው አማርኛ መሆኑን፣ አርጎብኛው እሱ ከሚያውቀው አማርኛ ቢመሳሰልም፣ የተለየ ቋንቋ መሆኑን፣ ትግርኛው ደግሞ ከአማርኛው ጋር ያለው መቀራረብ ከአርጎብኛው ይልቅ የራቀ መሆኑን መግለጽ ይችላል። እንዲሁም ለምሳሌ፣ ትግርኛ ከኦሮምኛ ይልቅ፣ ኦሮምኛ ደግሞ ከእንግሊዝኛ ይልቅ ለአማርኛ የቀረቡ መሆናቸውን መናገር ይቻላል። ይህ የሚያሳየን በቋንቋዎች መካከል ዝምድና ሊኖር እንደሚችልና የዝምድና ደረጃውም ከቋንቋ ቋንቋ ሊለያይ እንደሚችል ነው።

በቋንቋዎች መካከል ያለው ዝምድና እንደሰው ልጅ የዘር ሐረግ ሊታይ ይችላል። አንድ ልጅ ለወንድምና እህቱ ያለው የደም ትስስር (ዝምድና) ከአጎቱና ከእኩቱ ልጆች ይልቅ የበለጠ ነው። ለእህቱና ለወንድሙ ያለው ቅርብ በእናትና በአባት ደረጃ ሲሆን፣ ከአጎትና ከእኩቱ ልጆች ጋር ያለው ቅርብ በሁለተኛ እርከን በአያት ደረጃ ነው። እንዲሁም የቋንቋዎች ዝምድና በተለያዩ እርከን ሊታይ ይችላል። ለምሳሌ አርጎብኛ ለአማርኛ የወንድም ያህል፣ ትግርኛ ግን በአጎት ልጅነት ወይም ከዚያም በዘለለ ደረጃ ሊታይ ይችላል። ይህን ግንዛቤ መሠረት አድርገን የሀገራችንን ቋንቋዎች ዝምድና (የዘር ሐረግ) ለማየት እንሞክራለን።

የኢትዮጵያ ቋንቋዎች አፍሮ-እስያዊና አባይ-ሰሃራዊ ከሚባሉት ሁለት ትላልቅ ቤተሰቦች ሥር ይመደባል። ይህም ማለት በአገራችን የሚገኙት ቋንቋዎች ከነዚህ ሁለት ቀደምት አባት ቋንቋዎች የተፈጠሩ ናቸው እንደማለት ነው። አፍሮ-እስያዊ የሚባለው ትልቅ የቋንቋ ቤተሰብ ስድስት ንኡሳን ቤተሰቦች አሉት። እነዚህ ሴማዊ፣ ኩሻዊ፣ ኦሞኣዊ፣ ጥንታዊ-ግብፃዊ ግብፃዊ፣ ቻዳዊና በርበር በመባል ይታወቃሉ። የእነዚህ የቋንቋ ቤተሰቦች ግንኙነት እንደሚከተለው በዛፍ ምሥል ሊቀርብ ይችላል።

© Moe, FDI not to be republished

እዚህ ላይ አንድ ነጥብ ግልጽ ማድረግ አለብን። በዛፍ ምሥሉ ላይ እንደምንመለከተው በርበር፣ ኩሻዊ፣ ኦሞኦዊ ወዘተ. በሚል የተዘረዘሩት ቋንቋዎች (ወይም የቋንቋ ቤተሰቦች) ባንድ ወቅት አንድ ቋንቋ ነበሩ ማለት ነው። አፍሮ-እስያዊ የሚል በዛፍ ምሥሉ የተቀመጠው። በሌላ አነጋገር፣ አፍሮ-እስያዊ “የሚባል” አንድ ጥንታዊ ቋንቋ በጊዜ ብዛት ወደስድስት ቋንቋዎች ተለውጧል ማለት ነው። የዚህ ዓይነቱን ቀደምት ቋንቋ የታሪካዊ ሥነልሳን ተመራማሪዎች አባት ቋንቋ (Proto-language) ይሉታል።

በርግጥ አፍሮ-እስያዊ የሚለው ስያሜ የዚያ ጥንታዊ ቋንቋ ትክክለኛ መጠሪያ ነበር ለማለት አይደለም። ያ ቋንቋ በወቅቱ ማለትም፣ ይነገር በነበረበት ዘመን (የዛሬ አሥራ አምስት ሺህ ዓመት ገደማ) ማን ተብሎ ይጠራ እንደነበር አይታወቅም። በሁለተኛው እርከን በዛፍ ምሥሉ ላይ ኩሻዊ፣ በርበር፣ ሴማዊ ወዘተ. በሚል የቀረቡትም ቢሆን፣ በጥንት ጊዜ እንደአንድ ቋንቋ ይነገሩ ነበር ለማለት እንጂ፣ ባሁኑ ጊዜ በርካታ ቋንቋዎችን ወልደው ጠፍተዋል። ስያሜዎቹም በወቅቱ ቋንቋዎቹ ይጠሩበት የነበሩበት አይደለም። ስለዚህ ለቋንቋዎች የወቅቱ ትክክለኛ መጠሪያ ማንነት ጊዜው ረጅም በመሆኑ ማስረጃ የለንም። ብዙውን ጊዜ የጥንታዊ አባት ቋንቋዎችን መጠሪያ ማወቅ ይከብዳል። በርግጥ የአንዳንድ የዘመናችን ቋንቋዎች ወላጅ (ምንጭ) ስለሆነው ጥንታዊ አባት ቋንቋ ስያሜ መረጃ አለን። ለምሳሌ፣ ላቲን የሚባል ጥንታዊ ቋንቋ ባሁኑ ዘመን ለሚነገሩት እንደፈረንሳይኛ፣ ጣሊያንኛ፣ ስፓንሽኛ፣ ፖርቹጋልኛ፣ እና ሩማኒያኛ ላሉት ቋንቋዎች አባት እንደሆነ ይታወቃል። ማለትም፣ እነዚህ ቋንቋዎች ባንድ ወቅት ላቲን የሚባል አንድ ቋንቋ ነበሩ ማለት ነው። ይህን በዚህ ትተን፣ ከላይ ወደአነሳነው አፍሮ-እስያዊ ቋንቋ እንመለስ።

ከላይ በአፍሮ-እስያዊ ትልቅ የቋንቋ ቤተሰብ ሥር ስድስት የሚሆኑ የቋንቋ ቤተሰቦች እንዳሉ ገልጸናል። ከነዚህ ውስጥ የሴማዊ፣ የኩሻዊ እና የኦሞኦዊ ቋንቋዎች በኢትዮጵያ ይነገራሉ። ኦሞኦዊ ቋንቋዎች በኢትዮጵያ ብቻ ሲገኙ፣ ኩሻዊ ቋንቋዎች በኢትዮጵያና በኢትዮጵያ አገራት አገሮች ይገኛሉ። አብዛኞቹ የሴማዊ ቋንቋዎች በአገራችን የሚነገሩ ሲሆን፣ ጥቂቶቹ ደግሞ በመካከለኛው ምሥራቅና በአንዳንድ አፍሪካ አገሮች ይነገራሉ።

የንባብ ጊዜ ጥያቄዎች

1. ተማሪዎች ወደ ዝርዝር ጉዳዮች ከመግባታችን በፊት *ከዚህ በላይ ያነበብነውን ሃሳብ ምን ያህል ተረድተነዋል?* ብላችሁ ራሳችሁን ጠይቁ። አስፈላጊ ከሆነም ተመልሳችሁ ጽሑፉን አንብቡና ተገቢውን ማስታወሻ ያዙ።
2. ከቀረበው የምንባብ ክፍል ምን ትጠብቃላችሁ?

ሴማዊ ቋንቋዎች

በኢትዮጵያ የሚነገሩት ሴማዊ ቋንቋዎች ሰሜን ኢትዮ-ሴማዊ እና ደቡብ ኢትዮ-ሴማዊ በሚባል በሁለት ምድቦች ይከፈላሉ። ሰሜን ኢትዮ-ሴማዊ ሦስት ቋንቋዎች አሉት፤ እነሱም ግዕዝ፣ ትግርኛና ትግረ ናቸው። ትግረ በኤርትራ የሚነገር ቋንቋ ነው። ደቡብ ኢትዮ-ሴማዊ በሁለት ምድብ በመክፈል በውስጡም በርካታ ቋንቋዎችን ይዟል። ከነዚህ ውስጥ ሐረሪ፣ አማርኛ፣ አርጎብኛ፣ ስልጢኛ፣ ዛይኛ፣ ሶዶ፣ ጎጎት፣ ቸሃ፣ እንደጋኝ፣ መስቃን ወዘተ. ይገኙበታል። የእነዚህ ቋንቋዎች የቅርበት ደረጃ የተለያየ በመሆኑ፣ ቋንቋዎቹ በተለያዩ እርከኖች ሊቀመጡ ይችላሉ። ለምሳሌ፣ አማርኛና አርጎብኛ ባንድ ሲመደቡ፣ ስልጢኛ፣ ሐረሪ እና ዛይኛ በሌላ ይመደባሉ። ጎጎት፣ ሶዶና መስቃን ጉራጌ በሚል በአንድ ቡድን ሲመደቡ፣ የተቀሩት የጉራጌ ቋንቋዎች ምዕራብ ጉራጌ በሚል ይመደባሉ። በምዕራብ ጉራጌ ሥር የሚገኙ ቋንቋዎች እንደገና በንኡሳን ቡድኖች ሲፈረጁ ይችላሉ፤ ማዕከላዊ ምዕራብ ጉራጌና ዳራዊ ምዕራብ ጉራጌ በሚሉ ክፍሎች።

ኩሻዊ ቋንቋዎች

ኩሻዊ የቋንቋ ቤተሰብ በሰሜን ኩሻዊ፣ በማዕከላዊ ኩሻ፣ በምሥራቅ ኩሻዊና በደቡብ ኩሻዊ ወገን ይከፈላል። ከነዚህ አራት ንኡሳን ቤተሰቦች፣ በኢትዮጵያ የሚነገሩት ቋንቋዎች በማዕከላዊና በምሥራቅ ኩሻዊ ንኡስ ቤተሰቦች ተካትተው ይገኛሉ። ማዕከላዊ የኩሻ ቤተሰብ በአገውኛ ቋንቋዎች ሲወከል፣ በሥሩም ህምጥኛ፣ ቅማንትኛና አውንግኛ ቋንቋዎችን ይዟል። የምሥራቅ ኩሻዊ ወገንም፣ በደጋና በቆላ ከተከፈለ

በኋላ የደጋው ክፍል በርጂኖ፣ ጌዲዮኖ፣ ሲዳሞኖ፣ ከምባትኛና ሀድይኛ ቋንቋዎችን ያካትታል። የቆላው ወገን ደግሞ በሦስት ቤተሰቦች ይከፈላል። አንደኛው ቤተሰብ አፋር-ሳሆአዊ ሲሆን፣ አፋርኛንና ሳሆኛን ቋንቋዎችንም ያቅፋል። በሁለተኛው ቤተሰብ ውስጥም አሮምኛ፣ ቡሳኛ፣ ባራሬትኛ፣ ጊዶልኛ፣ ኮንሶኛ፣ ኤርቦሬኛ፣ ዳሰነኛኛ፣ ገዋድኛ፣ ጎበዝኛ፣ ባማይኛ፣ ዋሪዝኛ ይገኛሉ። በሦስተኛው ቤተሰብም ሶማልኛና ባሮሶኛ ይጠቃለላሉ። እንደአሮምኛ፣ ሶማልኛ እና አፋርኛ ያሉ ቋንቋዎች ከአገራችን ውጭም በአጎራባች ሀገሮች የሚነገሩ ናቸው። ለምሳሌ፣ አሮምኛ ከአገራችን ውጪ በሶማሊያ ኬንያ፣ አፋርኛ በጅቡቲና በኤርትራ፣ ሶማልኛ በጅቡቲ፣ በሶማሊያና በኬንያ ይነገራሉ።

ኦሞካዊ ቋንቋዎች

አሞካዊ የቋንቋ ቤተሰብ፣ አንፊሎ፣ ወላይትኛ፣ ጋሞኛ፣ ሀመርኛ፣ ዲሜ፣ ማሌ፣ ኮሬ ዘይሴ፣ ጋንጁሌ፣ ዲዚ፣ ሼኮ፣ ከሬሾ፣ ናይ፣ ባስኬቶ፣ አይዳ፣ ወዘተ. ቋንቋዎች አቅፎ የያዘ ነው። ወላይታ፣ ኩሎ፣ ኮንታና ጋሞ በጣም ተቀራራቢ ናቸው። ቁርጥ ያለ ድምዳሜ ለመስጠት ግን ተጨማሪ ጥናት ያስፈልጋል። እነዚህን የንግግር ዓይነቶች ዘዴዎችም ያልናቸው ቋንቋዎች፣ በርካታውን የአሞካዊ ቋንቋዎች ተናጋሪዎች የሚወክሉ ናቸው። እንደአንፊሎ ዓይነቶቹ ደግሞ ከመቶ ያነሰ ተናጋሪ ያላቸው በመሆናቸው በመጥፋት ላይ የሚገኙ ቋንቋዎች ይባላሉ።

ዓባይ-ሰሃራዊ ቋንቋዎች

ዓባይ-ሰሃራዊ የሚባለው ትልቅ የቋንቋ ቤተሰብ፣ ኮሞካዊ፣ ዓባይዊ፣ ሱርማዊ፣ ወዘተ. የሚባሉ ንኡሳን ቤተሰቦች አሉት። በዚህ ትልቅ የቋንቋ ቤተሰብ ሥር ኩናምኛ፣ አኝዋክኛ፣ ኑዌርኛ፣ ኮሞኛ፣ መሰንጎኛ፣ አፖኛ፣ ጉሙዝኛ፣ ሻሶኛ፣ በርታኛ ወዘተ. የሚባሉ ቋንቋዎች አሉ። በሀገራችን የዚህ ቋንቋ ቤተሰብ ተናጋሪዎች ብዛት ከሌሎቹ ሦስት የቋንቋ ቤተሰቦች በጣም ያነሰ ነው። የኩሽ እና የሴም ተናጋሪዎች አብዛኛውን የሀገራችንን ህዝብ ቁጥር ሲይዙ፣ የአሞካዊ ቋንቋ ቤተሰብ ተናጋሪዎች ብዛት በሦስተኛ ደረጃ የሚቀመጥ ነው።

እላይ ከገለጽናቸው የቋንቋ ቤተሰቦች ውጪ ምድቡ ያልታወቀ ቋንቋ በአገራችን አለ። እሱም በራይሌ ወይም አኖጎታ በመባል ይታወቃል። ይህ ቋንቋ በደቡብ ክልል የሚገኝ ሲሆን፣ ባሁኑ ጊዜ ያሉት ተናጋሪዎች ከአሥር አይበልጡም። በመሆኑም አኖጎታ በቅርብ ጊዜያት ውስጥ የሚሞት ማለትም ጨርሶ የሚጠፋ ቋንቋ ነው። ሌላው ሳይጠቀስ የማይታለፈው የኢትዮጵያ የምልክት ቋንቋ ነው። የምልክት ቋንቋ እንደማንኛውም ቋንቋ የራሱ የሆነ ውስጣዊ ሥርዓት፣ ማለትም ሰዋስው አለው። የኢትዮጵያ የምልክት ቋንቋ ሰዋስው በወጉ የተጠና ባለመሆኑ ከሌሎች ያገራችን ቋንቋዎች ጋር ያለው ዝምድና በውል አይታወቅም።

ባጠቃላይ በዚህ ጽሑፍ ውስጥ የታዩትን ቋንቋዎች በሰው ልጆች መካከል ካለው ዝምድና አንጻር ሊታይ የሚችል ዝምድና እንዳላቸውና ከዚህም አንጻር የኢትዮጵያ ቋንቋዎች አፍሮ-እስያዊና ዓባይ-ሰሃራዊ ከሚባሉ ሁለት ታላላቅ የቋንቋ ቤተሰቦች ሥር የሚመደቡ መሆናቸውን እናጤናለን።

(ከቀድሞው የ12ኛ ክፍል የአማርኛ መማሪያ መጽሐፍ የተወሰደ)

መልመጃዎች
ክፍል ስንድ:- ስንብዖ መረዳት

፩. ምንባቡን መሠረት በማድረግ ቀጥሎ ስቀረቡት ጥያቄዎች በቃል መልስ ስጡ።

1. በአገራችን የሚነገሩት ቋንቋዎች በስንት ዐበይት የቋንቋ ቤተሰቦች ሊመደቡ ይችላሉ?
2. በኢትዮጵያ ብቻ የሚነገረው የቋንቋ ቤተሰብ የትኛው ነው?
3. በኢትዮጵያ የሱዳን ጠረፍ አካባቢ የሚነገረው የቋንቋ ቤተሰብ የትኛው ነው?
4. አሮምኛ በየትኛው የቋንቋ ቤተሰብ ሥር የሚመደብ ቋንቋ ነው?
5. በአገራችን የሚነገሩ ቋንቋዎች በሙሉ ተለይተው ታውቀዋልን? መልሳችሁ አሉታዊ ከሆነ ለምን ይመስላችኋል?

፪. በምንባቡ መሠረት ቀጥሎ ስቀረቡት ጥያቄዎች ከተሰጧቸው አማራጮች ውስጥ ትክክለኛውን ምረጡ።

© Moe, FDI
Not to be rep

1. ከአፍሮ-እስያዊ የቋንቋ ቤተሰብ መካከል ስንቶቹ የቋንቋ ቤተሰቦች በኢትዮጵያ ውስጥ ይነገራሉ?

ሀ) አምስት	ለ) አራት	መ) ሦስት	ሠ) ስድስት
---------	--------	--------	---------
2. ከሚከተሉት የተለየ ሀሳብ የያዘው የቱ ነው?

ሀ) ቋንቋ በጊዜና በቦታ ለውጥ ሊታይበት ይችላል፡
ለ) በቋንቋ ጥናት እህትማማች ቋንቋዎች እንዳሉ ሁሉ እናት ቋንቋም ይኖራል።
መ) የቋንቋ ዝምድና በአንድ ቃልም ቢሆን ይታወቃል።
ሠ) የሰዋስው መረጃ የቋንቋ ዝምድናን ለማወቅ ከፍተኛ አስተዋጽኦ አለው።
3. ከሚከተሉት ቋንቋዎች ለስልጢኛ ቋንቋ በቋንቋ ቤተሰብነት የሚመሳሰለው የቱ ነው?

ሀ) የምኛ	መ) ሐረሪኛ
ለ) ኮንሶኛ	ሠ) ከምባትኛ
4. የተወሰኑ ----- ቋንቋዎች ከኢትዮጵያ ውጪ ይነገሩ እንጂ፣ የዚህ ቋንቋ ቤተሰብ አብዛኞቹ ተናጋሪዎች ኢትዮጵያውያን ናቸው።

ሀ) የአሞአዊ	መ) የዓባይ ሰሃራዊ
ለ) የሴም	ሠ) የኩሽ
5. ከሚከተሉት ቋንቋዎች በአሞአዊ የቋንቋ ቤተሰብ ውስጥ የማይገኘው የቱ ነው?

ሀ) ሀመርኛ	መ) ጋንጁሌ
ለ) ጉሙዝኛ	ሠ) ዘይሴኛ
6. ለአሞአዊ የቋንቋ ቤተሰብ ምሳሌ ሊሆን የሚችለው የቱ ነው?

ሀ) ሼኮኛ	መ) ኩናምኛ
ለ) አኝዋክኛ	ሠ) ሻቦኛ

© MOE, FDR
Not to be rep

፪. ከአፍ መፍቻ ቋንቋችሁ ጋር ደመሳሰላሉ የምትሏቸውን ሶስት የተለያዩ ቋንቋዎችን ወስዳችሁ የተመሳሰሉበትን ምክንያት በማስረጃ አስደግፋችሁ ዳፍ።

፫. በዚህ ምንባብ ውስጥ ከተጠቀሱት ቋንቋዎች ውጪ የሆኑና ለሌሎችም ስግግር ስላሉ የቋንቋ ቤተሰቦች ምሳሌ ሲሆኑ የሚችሉ ቋንቋዎችን ከመጽሐፍ ፈልጋችሁ ወይም ባለሙያ አነጋገራችሁ ከዘረዘራችሁ በኋላ ስለቋንቋዎች አጭር መግለጫ በጽሑፍ አቅርቡ።

፬. ቋንቋዎች የሚመሳሰሉባቸውንና የሚለያዩባቸውን ጉዳዮች ባለሙያ በመጠየቅ ወይም መጽሐፍ በማንበብ ከሁለት አንቀጽ ያልበለጠ ጽሑፍ አዘጋጅታችሁ ስመምህራችሁ አቅርቡ። በጽሑፋችሁ ውስጥ ምሳሌያዊ አነጋገሮችን መጠቀም አትርሱ።

፭. ያነባበችሁትን ምንባብ ዋና ዋና ሀሳቦች በአስተዋጽዖ መልክ በመዘርዘር አሳዩ።

፮. የሚከተሉትን በትዕዛዛቸው መሠረት ተርጉሙ።

ሀ. የሚከተሉትን የአንገሊዝኛ ዓረፍተነገሮች ወደ አማርኛ ተርጉሙና ስመምህራችሁ አቅርቡ።

1. The focus of the conference was the implementation of the country's transformation plan.
2. The following is the list of historical studies.
3. A very great deal of progress has been made in the last five years.

ለ. የሚከተሉትን የአማርኛ ዓረፍተነገሮች ወደ አንገሊዝኛ ተርጉሙና ስመምህራችሁ አቅርቡ።

1. የድርሰት ዓላማ ከአንባቢ ጋር ቀጥተኛ ግንኙነት አለው።
2. አንድ ጸሐፊ ለማን እንደሚጽፍ ያውቃል።
3. በጥቅሉ አንባቢዎች ደራሲ ተኮርና አንባቢ ተኮር ተብለው በሁለት ይከፈላሉ።

ክፍል ሦስት:- ማዳመጥ

- ፩. መምህራችሁ በክፍል ውስጥ ስለኢትዮጵያ ቋንቋዎች ከመቅረብ ድምፅ የሚያስሟችሁን ንግግር ካዳመጣችሁ በኋላ ከደዛችሁት ማስታወሻ በመነሳት ስላዳመጣችሁት ጉዳይ ስክፍል ገደኞቻችሁ ተናገሩ።
- ፪. መምህራችሁ በመቅረብ ድምፅ የተቀረጹ ቋንቋ ነክ ውይይቶችን በአካባቢዎችሁ ከሚገኙ የዞን ወይም የወረዳ የኮሙኒኬሽን ጽሕፈት ቤቶች ፈልገው ያቀርቡላችኋል። ውይይቶችን አዳምጣችሁ ከውይይቶች ያገኛችኋቸውን ፍሬ ነገሮች ስተመደባችሁበት ቡድን አቅርባችሁ ተወያይበት።
- ፫. መምህራችሁ ከመምህራ መምሪያ ውስጥ አንድ ጽሑፍ ያነቡላችኋል። ጽሑፉን በጽሞና አዳምጡ፤ አስፈላጊ ማስታወሻም ያዙ። ከዚያም የሚከተሉትን የአዳምጦ መረዳት ጥያቄዎች መምህራችሁ በሚያዟችሁ መሠረት መልሱ።

ሀ) የሚከተሉትን ጥያቄዎች ባዳመጣችሁት ምንባብ መሠረት በቃል መልሱ።

1. ቋንቋ መግባቢያ ነው የሚለው አገላለጽ ለቋንቋ በቂ ፍቾች የማይሆነው ለምንድን ነው?
2. ስለቋንቋ ምንነት በተመራማሪዎች መካከል አንድ ወጥ ስምምነት የሌለው በምን ምክንያት ይመስላችኋል?
3. “ማንነታችንን እንደግለሰብም ሆነ እንደኅብረተሰብ አባል የምናገኘው” ሲል ምን ማለቱ ነው? መቼስ ነው የሚገኘው?
4. ቋንቋ ለምንድን ነው በሰው ልጅ እንቅስቃሴ ላይ ከፍተኛ ተጽዕኖ የሚያሳድረው?
5. “ኅብረተሰቡ የተቀበለውና የሚገዛበት” ሲል ምን ማለቱ ነው?
6. “ቋንቋ ረቂቅ ዕውቀት ግን ደግሞ ተጨባጭ ባህሪም ነው” የሚለው የሚያመለክተው ምንን ነው?
7. “ሀሳብ በዓረፍተነገር ይገለጻል” ሲል በሌላ መንገድ ሀሳብ አይገለጽም ማለቱ ነው?

© MOE, FDR
Not to be rep...

ሰ) “ቋንቋ ምንድን ነው?” ከሚለው ምንባብ አዳምጣችሁ የተረዳችሁትን ፍሬ ነገር ከደዛችሁት ማስታወሻ በማጠናቀር አንድ አንቀጽ ጽፋችሁ ለመምህራችሁ አቅርቡ።

ሷ. ስለኢትዮጵያ ቋንቋዎች የተደረጉ ምርመሮችን ውጤቶች ከመገናኛ ብዙኃን አዳምጣችሁ ፍሬ ሀሳቡን በማስታወሻ ያዙና ለመምህራችሁ አቅርቡ።

ክፍል አራት:- መናገር

፩. ከተሰደዩ ምንጮች መረጃዎችን በማሰባሰብ የኢትዮ-ሴማዊና የኢትዮ-ኩሻዊ ቋንቋዎችን የተናጋሪ ብዛትና ስርጭት በሠንጠረዥ፣ በገራፍ ወይም በሌላ መንገድ በማዘጋጀት ለክፍል ንደኛቻችሁ ማብራሪያ ስጡ።

፪. «በአጠቃላይ በዓለምም ሆነ በኢትዮጵያ ያሉትን ቋንቋዎች ቁጥር ለመናገር አይቻልም።» በሁለት ቡድን ተመዳደባችሁ ደህን ሀሳብ በመደገፍም ሆነ በመቃወም አጭር ንግግር አድርጉ።

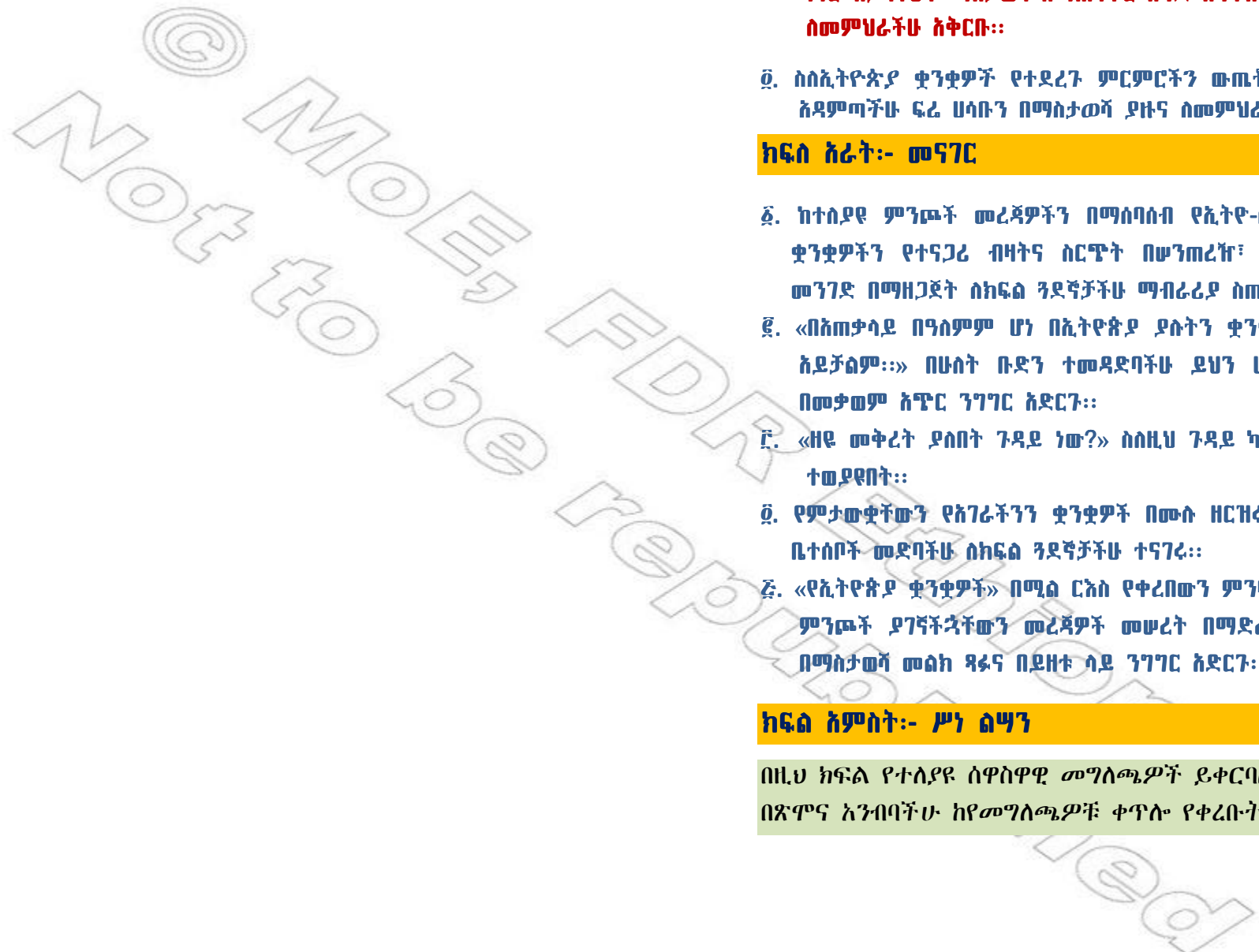
፫. «ዘዩ መቅረት ያለበት ጉዳይ ነው?» ስለዚህ ጉዳይ ካነበባችሁ በኋላ በቡድን ተወያዩበት።

፬. የምታውቋቸውን የአገራችንን ቋንቋዎች በሙሉ ዘርዘሩና በዋና ዋና የቋንቋ ቤተሰቦች መደባችሁ ለክፍል ንደኛቻችሁ ተናገሩ።

፭. «የኢትዮጵያ ቋንቋዎች» በሚል ርእስ የቀረበውን ምንባብና ከሌሎች ምንጮች ያገኛችኋቸውን መረጃዎች መሠረት በማድረግ ዋና ዋና ሀሳቦችን በማስታወሻ መልክ ዳፋና በይዘቱ ላይ ንግግር አድርጉ።

ክፍል አምስት:- ሥነ ስሣን

በዚህ ክፍል የተለያዩ ሰዎች መግለጫዎች ይቀርባሉ። መግለጫዎቹን በጽሞና አንብባችሁ ከየመግለጫዎቹ ቀጥሎ የቀረቡትን ጥያቄዎች ሥሩ።

ድምፀ ልሣናዊ አጻጻፍ

ከዚህ በፊት እንደተማራችሁት በመደበኛው አፃፃፍና በድምፀ ልሣናዊ አፃፃፍ መካከል ግልጽ ልዩነት አለ። መደበኛው አጻጻፍ በማንኛውም ጽሕፈት ውስጥ በምንጠቀምባቸው መደበኛ ፊደሎች የመጻፍ ሂደት ነው። ድምፀ ልሣናዊው ግን ለዚህ ሲባል ከፊደሎቻችን ውስጥ በተመረጡ ፊደሎች ተናባቢውንና አናባቢውን በመለያየት ወይም በመነጣጠል የመጻፍ ሂደት ነው። ለድምፀ ልሣናዊው አጻጻፍ የተመረጡት ፊደሎች በፊደል ገበታ ላይ የሚገኘው ስድስተኛ ምድብ (ሳድስ ተብሎ የሚታወቀው) እና አናባቢዎች ናቸው። በመሆኑም አጻጻፉ በእነዚህ ፊደሎች ተጽፎ የምናገኛቸውን ቃላት ወይም ሐረጎች በሚነገሩበት አኳኋን ያላቸውን ንብት ያሳያል።

- ለምሳሌ፣ ሀ. አበጠ በድምፀ ልሣናዊ አጻጻፍ ሲጻፍ /አብብአጥኸ/ ይሆናል። በተመሳሳይ የሚከተሉትን እንመልከት፤
- ለ. ለመነ /ልኸምምኸንኸ/
- ሐ. ክብረመንግስት /ክኦብርኸምኸንግኸስት/

ከላይ ባየናቸው ቃላት ውስጥ በፊደላቸው ብዛት አኳያ እንደቅደም ተከተላቸው ባለሶስት፣ ባለሶስት እና ባለስምንት ፊደላት ናቸው። ይሁንና ከድምፀ ልሣናዊው አኳያ ግን የመጀመሪያው ሁለት ተናባቢና ሶስት አናባቢ፣ ሁለተኛው ሶስት ተናባቢ እና ሶስት አናባቢ እንዲሁም ሶስተኛው ደግሞ ስምንት ተናባቢና አራት አናባቢ ይዟል። ስለዚህ በነዚህ ምሳሌዎች በሁለቱ አጻጻፎች መካከል ልዩነት መኖሩን መረዳት ይቻላል።

© MOE, FDI
Not to be rep

፩. የሚከተሉትን ቃላት በደምፀ ልሣናዊ አጻጻፍ ጽፋችሁ በውስጣቸው ያሉትን ተናባቢዎችና አናባቢዎች ስድቃችሁ በሠንጠረዥ አሳዩ።

ተ.ቁ.	ቃል	ድምፀ ልሣናዊ አጻጻፍ	የድምፀ ልሣናት ብዛት
1	ወሰደ		
2	አስተማረ		
3	ተመራመረ		
4	አለመ		
5	መኮንን		
6	ወቀረ		
7	ሰረቀ		
8	መክብብ		
9	ደረበ		
10	ደብተር		

፪. የሚከተሉትን ቃላት በመደበኛ አጻጻፍ ጻፉ።

1. /አግግኝድኝ/ -----
2. /ውእርድኝት/ -----
3. /ድእርስኣን/ -----
4. /ዕኣይእን/ -----
5. /ግእብርእክኣድኣን/ -----

፫. በሚከተሉት ቃላት ውስጥ ስንት የተሰደዩ ተናባቢና አናባቢ ድምፀ ልሣናት እንዳሉ አመልክቱ።

	ተናባቢ	አናባቢ
1. ወርቃፈራሁ	-----	-----
2. አንዲለም	-----	-----

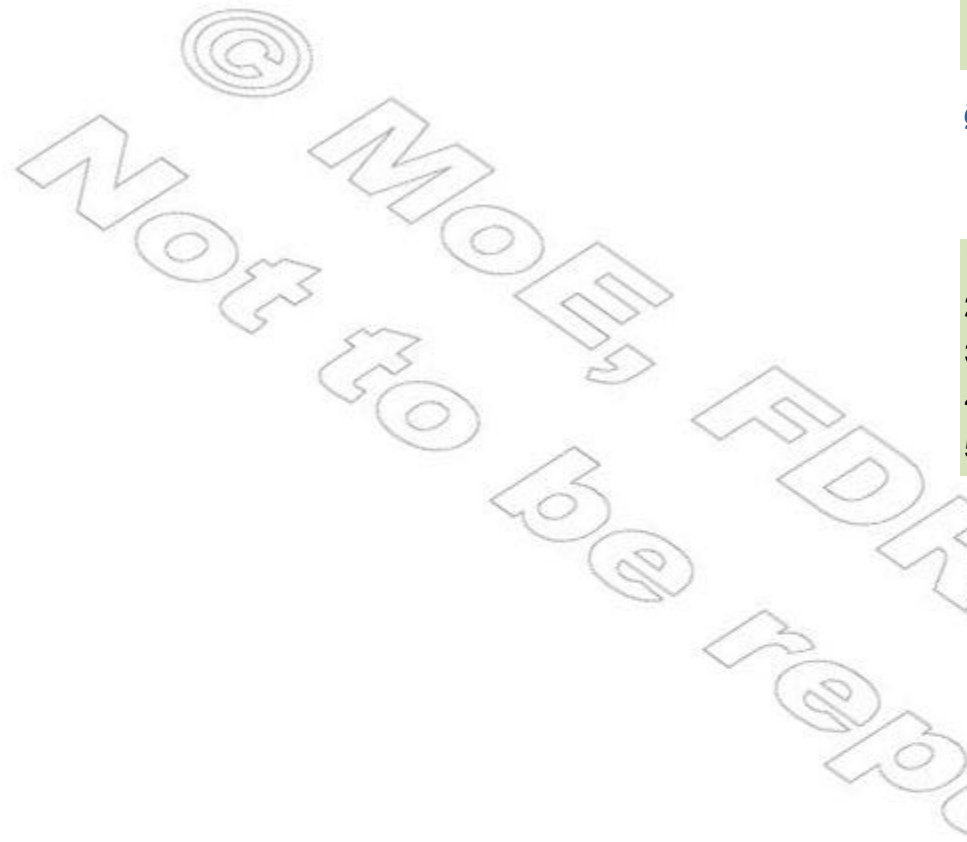
3. ምንዛሪ	-----	-----
4. ሞገተ	-----	-----
5. ሰረጎደ	-----	-----

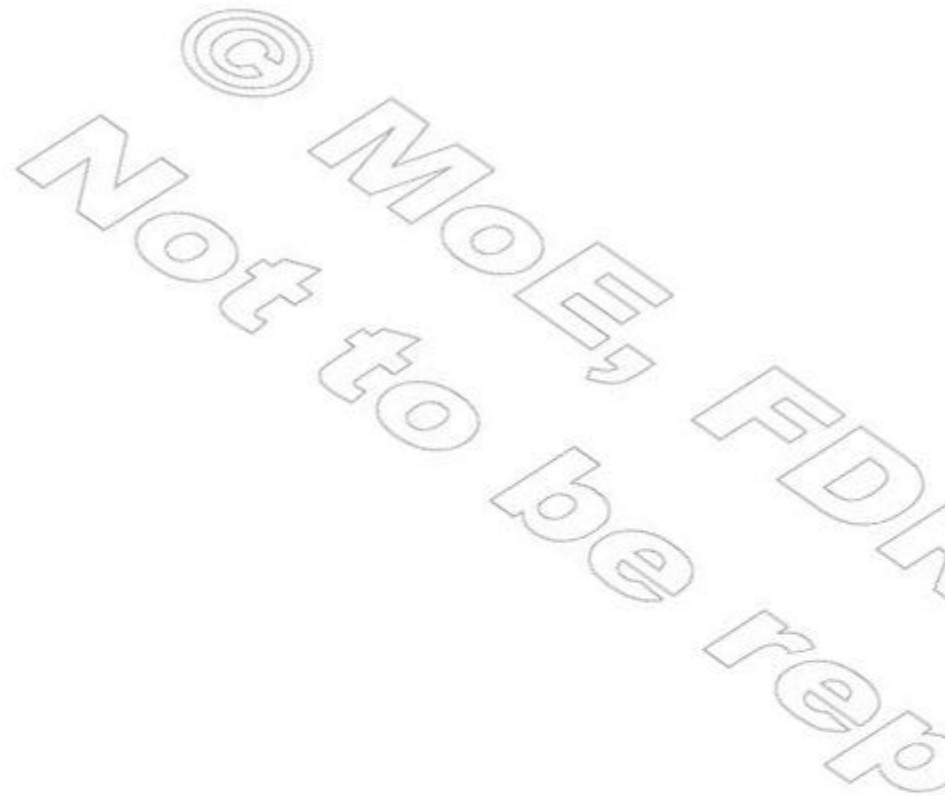
፩. በሚከተሉት ቃላት ውስጥ የተገኙትን ድምፀ ልሳናት አሟልታችሁ ትርጉም ያላቸው ቃላት መሥርቱ። (አንዱ ቅርጽ ከአንድ በላይ ቃላትም ሊመሠረትበት ይችላል።) ምሳሌ፡- ምክ - ክ - -አር = መነፅር

1. /ው - - ርኧድ - / -----
2. /ግኧ - - ኧስኧ/ -----
3. /ምኧ - ኧ - - ኧርኧ/ -----
4. / - ኧምም - ርኧ/ -----
5. /- ኧድ - ኧስኤ/-----

ቀለማዊ አጻጻፍ

ቀለም ማለት በአናባቢዎች ወይም በአናባቢዎችና በተናባቢዎች ቅንጅት የሚመሠረት መዋቅር ነው። በአጭሩ ለቀለም መዋቅር የአናባቢው ወይም የቀለም መስራቹ ድምፅ (ቀለማዊው ድምፅ) መኖር አስፈላጊ ነው። ለምሳሌ ቡና እና ልጅ የሚሉትን ቃላት እንውሰድ። በቃላቱ ውስጥ ያሉትን ቀለሞች ለመረዳት በቅድሚያ ቃላቱን በድምፀ ልሳናዊ አጻጻፍ መፍቶ ያስፈልጋል። ከዚያም በቃላቱ ውስጥ ባሉት አናባቢዎች ላይ ተመስርተን በቅድሚያ በስተግራ በኩል ተናባቢ መኖር አለመኖሩን እንመለከታለን፤ ካለ የቀለሙ አካል አድርገን እንወሰድዋለን፤ ከሌለ ወደቀኝ ተናባቢ ወይም ተናባቢዎች መኖራቸውን እንመለከታለን። እዚህ ላይ ልብ ማለት የሚያሻው፣ በስተቀኝ በኩል ካሉ ሊኖሩ የሚችሉት ተናባቢዎች በቋንቋው ሥርዓት መሠረት ሁለት ብቻ ነው። ከዚያ በላይ ያሉት የሚቆጠሩት ወደሌላ

ቀለም ነው። በዚህ ዓይነት ምሳሌዎቻችንን ከላይ በተጠቀሰው ቅደም ተከተል መሠረት እንመርምራቸው፤

ሀ. ቡና /ብሉንንኦ/

ለ. ልጅ /ልእጅ/

በነዚህ ቃላት ውስጥ ያሉትን ቀለሞች ለመለየት አናባቢዎቹን እንደመነሻ ወስደን በመጀመሪያ ወደግራ ቀጥሎ ደግሞ ወደ ቀኝ ሄደን ተናባቢዎች መኖር አለመኖራቸውን እናረጋግጣለን። በዚህ መሠረት በምሳሌዎቻችን ውስጥ ያሉት ቀለሞች የሚከተሉት ሆነው እናገኛቸዋለን።

ሀ. ቡና /ብሉን - ንኦ/ ሁለት ቀለሞች አሉት።

ለ. ልጅ /ልእጅ/ አንድ ቀለም አለው።

በዚህ መሠረት፣ አንድ ቃል ባለአንድ ቀለም ወይም ባለ ብዙ ቀለም ሲሆን ይችላል ማለት ነው። ቃሉ ባለ አንድ ቀለም ሲሆን ቀለሙ አንድ ሙሉ ቃል (ፍቺ ያለው ቃል) ሲሆን ሲችል፣ ቃሉ ባለብዙ ቀለም (ከአንድ በላይ ማለት ነው) ሲሆን ደግሞ ቀለሞቹ የአንድ ቃል ክፍልፋይ ይሆናሉ። በምሳሌዎቻችን መሠረት ቡና ባለሁለት ቀለም ሲሆን፣ ልጅ ደግሞ ባለአንድ ቀለም ነው ማለት ነው። በአጠቃላይ ለቀለም መኖር የአናባቢው መኖር ወሳኝ ነው። እንዲህ ዓይነቱን አወቃቀር ቀለም፣ አጻጻፉንም ቀለማዊ አጻጻፍ እንለዋለን።

ጅ. ከላይ የቀረበውን መገለጫ መሠረት በማድረግ የሚከተሉትን ቃላት የቀለም መዋቅር አመልክቱ። ያላቸውንም የቀለሞች መጠን አሳይ።

1. አለሙ	6. ደብተር
2. በቀለ	7. ባትሪ
3. ብር	8. ሳር
4. ሻይ	9. ሴት
5. ጠረጴዛ	10. ድርሳን

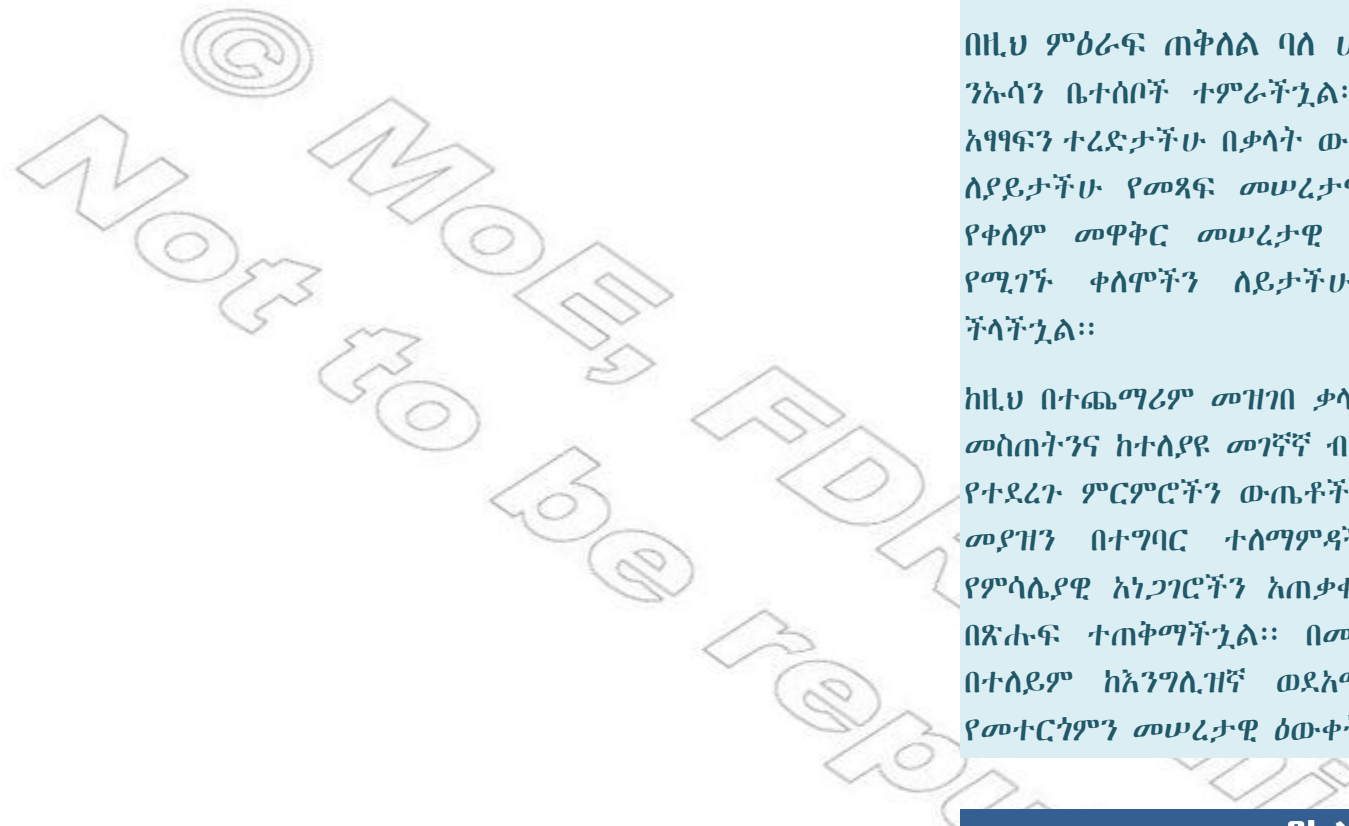
የምዕራፍ ማጠቃለያ

በዚህ ምዕራፍ ጠቅለል ባለ ሁኔታ ስለኢትዮጵያ ቋንቋዎች ቤተሰቦችና ንኡሳን ቤተሰቦች ተምራችኋል። በሥነ ልሣንም ረገድ ድምፀ ልሣናዊ አፃፃፍን ተረድታችሁ በቃላት ውስጥ የሚገኙ አናባቢዎችንና ተናባቢዎችን ለይይታችሁ የመጻፍ መሠረታዊ ችሎታ ጨብጣችኋል። የአማርኛንም የቀለም መዋቅር መሠረታዊ አወቃቀር ተረድታችሁ በቃላት ውስጥ የሚገኙ ቀለሞችን ለይታችሁ ማመልከትና በደረጃችሁ መተንተን ችላችኋል።

ከዚህ በተጨማሪም መዝገበ ቃላትንና አውድን በመጠቀም የቃላትን ፍች መስጠትንና ከተለያዩ መገኛኛ ብዙኃን የተላለፉ በኢትዮጵያ ቋንቋዎች ላይ የተደረጉ ምርምሮችን ውጤቶች አዳምጣችሁ ፍሬ ሀሳቦችን በማስታወሻ መያዝን በተግባር ተለማምዳችኋል። ቀደም ሲል የተማራችሁትን የምሳሌያዊ አነጋገሮችን አጠቃቀም በማስታወስና በማጠናከር በንግግርና በጽሑፍ ተጠቅማችኋል። በመጨረሻም ከአንድ ቋንቋ ወደሌላ ቋንቋ በተለይም ከእንግሊዝኛ ወደአማርኛ እና ከአማርኛ ወደ እንግሊዝኛ የመተርጎምን መሠረታዊ ዕውቀት አግኝታችኋል።

የክሰሳ ጥያቄዎች

1. በአፍሪካ ከሚነገሩት የቋንቋ ቤተሰቦች ምን ያህሉ በአገራችን ይነገራሉ?
2. በአገራችን የሚነገሩት ዐበይት የቋንቋ ቤተሰቦች ምን ምን ናቸው?
3. ኢትዮ-ሴማዊ ቋንቋዎች ምን ምን ተብለው ይከፈላሉ?
4. ቀለማዊ አጻጻፍ ከመደበኛው አፃፃፍ በምን ይለያል?
5. ከአፈጣጠር አኳያ ተናባቢ ድምፆች ከአናባቢዎች በምን ይለያሉ?

የገንዘብ ማመሳከሪያ ቅጽ

፩. ከዚህ በታች በምዕራፍ አንድ የቀረበውን ትምህርት ምን ያህል እንደተረዳችሁ የምታመሳክሩበት ሰንጠረዥ ቀርቧል። በዚህ መሠረት በእያንዳንዱ የማመሳከሪያ ነጥብ ትይዩ ስለመረዳታችሁ እርግጠኛ ከሆናችሁ የ(v)፣ እርግጠኛ ካልሆናችሁ የ(?)፣ ሙሉ ስሙስ ካልተረዳችሁ ደግሞ የ(X) ምልክት በማድረግ ሰንጠረዥን አሟሉ።

© MOE, FDR
Not to be republished

ተራ ቁ.	የማመሳከሪያ ነጥቦች	(v)	(?)	(X)
1	ስለኢትዮጵያ ቋንቋዎች ቤተሰቦችና ንቅሳት ቤተሰቦች እናገራለሁ።			
2	በቃላት ውስጥ የሚገኙ አናባቢዎችንና ተናባቢዎችን ለይይቴ እጽፋለሁ።			
3	በቃላት ውስጥ የሚገኙ ቀስሞችን ለይቴ አመለክታለሁ።			
4	መዝገብ ቃላትን በመጠቀም የቃላትን ፍች መስጠት እችላለሁ።			
5	ከመገናኛ ብዙኃን በኢትዮጵያ ቋንቋዎች ላይ የተደረጉ ምርምሮችን ወጤቶች አዳምጬ ፍራ ሀሳቦችን በማስታወሻ መያዝ እችላለሁ።			
6	በእንግሊዘኛ የተጻፉ ዓረፍተ ነገሮችን ወደአማርኛ እንዲሁም የአማርኛ ዓረፍተ ነገሮችን ወደእንግሊዘኛ መተርጎም ችያለሁ።			

፪. ከዚህ በላይ በሰንጠረዥ የ(?) እና የ(X) ምልክት ያደረጋችሁባቸውን ነጥቦች በሚገባ እስክትረዱቸው ድረስ፣ የምዕራፉን ትምህርት ደጋግማችሁ ከልሱ።